

Az agrár-környezetvédelem speciális területei

„...ha valaki egy bizonyos utat követve mindig sikert aratott, többnyire nem látja be, hogy azt az utat el kell hagynia. [...] De ha magatartása simult a megváltozott időkhöz, akkor szerencséje nem változik.”^[1]

BEVEZETÉS

A mezőgazdasági termelés elsődleges célja a kezdetektől a legutóbbi időkgig a minél nagyobb mennyiségű élelmiszer előállítás, az élelmiszerellátás zavartalanságának biztosítása volt. Az egyre intenzívebb (gépesített, kemizált) és hatékonyabb agrárium által elért élelmiszerbiztonság szintje, a lineáris növekedés töretlenségére a mennyiségi orientáltság tükrében elismerésre méltó. Ez az intenzifikációnak köszönhető siker a technokrata ipari fejlesztési logika uralomra jutásával párhuzamosan vált átütővé az agrárszférában, amely ugyanakkor az érintett környezeti elemek állapotának addig ismeretlen mértékű leromlásával járt.^[2] Ez utóbbi „externális” hatás, következmény tompítását célozza az agrár-környezetvédelem, a „másik út”, amelyért az eddig járt utat el szükséges hagyni, valamint annak jogi aspektusa, az agrár-környezetvédelmi jog, amely az agrárium környezetszennyezése, környezetterhelése ellen ható környezetjogi normákat fogja össze, a termelés környezetkímélővé alakítását – az „osztatlan sikeresség” új feltételét – megcélozva. Tág értelemben a környezetjog általános, illetve különös (szakterületi) részének agrárszektorban alkalmazható szabályait, általános elveit is magába foglalja ez a vegyes környezetvédelmi szakterület (pl. az elővigyázatosság-, a megelőzés-, az integráció-, „a szennyező fizet” elveit), szűk értelemben pedig a csak ennek a szektornak a környezethasználóit címzettként jelölő normák tartoznak bele (pl. a 2253/1999. Korm. határozat a Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Programról és a bevezetéséhez szükséges intézkedésekről).

Az agrár-környezetvédelmi jog jogpozitivistá meghatározásánál a környezetvédelem teleológiai megközelítésü^[3] normatív fogalmából^[4] célszerű kiindulni.

[1] Machiavelli, Niccolò: *A Fejedelem (Il Principe)*. Fordította Juhász Vilmos, Kis Filozófiai Sorozat, Kossuth, Budapest, 1991, 97. p.

[2] Sántha Attila: *Az agrártermelés fő irányai, agrármodellek kialakulása és környezeti hatásai*. In.: II. Országos Agrár-környezetvédelmi Konferencia – „Együtt a fenntartható agrártermelésért”, Földművelésügyi Minisztérium, Budapest, 1993. 43. p.

[3] Arisztotelész szentenciája szerint a dolgokat a céljuk felől kell meghatározni (célokság). Ld. ezzel kapcsolatban Edward Goldsmith: *Scientific Superstitions: The Cult of Randomness and the Taboo of Teleology*; *The Ecologist*, 27/5/1996, 1997 IX. (Magyarul: *Természet Világa*, 1998. augusztus). Különbösen igaznak érzem a gondolatot a jogi jelenségekre, jogintézményekre vonatkoztatva

[4] Környezetvédelem: olyan tevékenységek és intézkedések összessége, amelyeknek célja a környe-

Azok a jogszabályok, jogszabályhelyek és az állami irányítás azon egyéb jogi eszközei, valamint utóbbiaknak is azon előírásai, amelyek közvetve vagy közvetlenül az agráriumhoz köthető tevékenységeknek^[5] tulajdonítható környezetveszélyeztetés, -károsítás, -szennyezés^[6] megelőzésére, a kialakult károk mérséklésére vagy megszüntetésére, illetve az említett hatásokkal járó tevékenységet megelőző állapot helyreállítására irányulnak, az agrár-környezetvédelmi jog fogalmába tartoznak, maradéktalanul ki is töltve azt.

Az agrár-környezetvédelem határköveinek lerakásánál a központi kérdés az érintett környezeti elemek körének, illetve a bevonható mediálisokon túli-, kauzális környezetvédelmi szakterületeknek a számbavétele. A szakirodalomban legáltalában tárgyalt terrénumok – a humán-egészségügyi relevancia és a médiumok érintettségi mértékének megfelelően – a kvantitatív- és különösképpen a kvalitatív *vízvédelem*, a hasonlóan kétirányú *termőföldvédelem*,^[7] illetve az egyetlen élő környezeti elemmel (is) foglalkozó természetvédelem, végül az utóbbi években felerősödött, a *géntechnológiai módosítások környezeti kockázataival foglalkozó szakterület*, az *agrár- vagy úgynevezett „zöld” biotechnológia*.^[8] Ezeket a kérdésköröket ragadta és ragadja meg a jogalkotó is a leginkább részletekbe menően – javarészt a tevékenységi-emissziós oldalt regulálva – az agrár-környezetvédelmi jog alkotásakor, illetve alakításakor.

zet veszélyeztetésének, károsításának, szennyezésének megelőzése, a kialakult károk mérséklése vagy megszüntetése, a károsító tevékenységet megelőző állapot helyreállítása (1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól (Kt.), 4. §, 32. pont). A diszjunktív célok közül a harmadik a magánjogi *in integrum restitutio*-val rokonítható, ahhoz viszonyítva azonban sajnálatos módon ritkán alkalmazható a környezetkárosodások gyakran irreverzibilis volta miatt.

[5] Ezek a taxatív felsorolással meghatározott mezőgazdasági- és az ún. kiegészítő tevékenységek körébe esnek. Mezőgazdasági tevékenység: növénytermesztés, kertészet, állattenyésztés, halászat, haltenyésztés, szaporítóanyag-termesztés, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás, vegyes gazdálkodás; Kiegészítő tevékenység: falusi és agroturizmus, kézművesipari tevékenység, fűrészáru-feldolgozás, elsődleges élelmiszer-feldolgozás, a mezőgazdasági tevékenység során keletkezett melléktermékek, növényi és állati eredetű hulladék hasznosítása, nem élelmiszer célú feldolgozása, valamint az ezekből a termékekből keletkezett termékek közvetlen termelői értékesítése, mezőgazdasági szolgáltatás. Ld. 1994. évi LV. törvény a termőföldről, 3. §, k) és l) pontok.

[6] Környezetveszélyeztetés: a környezetkárosodás (ld. alább) bekövetkezésének közvetlen veszélye; környezetszennyezés: a környezet valamely elemének a kibocsátási határértéket meghaladó terhelése; környezetkárosítás: az a tevékenység vagy mulasztás, amelynek hatására környezetkárosodás következik be; környezetkárosodás: a környezetben, illetve valamely környezeti elemben közvetlenül vagy közvetve bekövetkező, mérhető, jelentős kedvezőtlen változás, illetve valamely környezeti elem által nyújtott szolgáltatás közvetlen vagy közvetett, mérhető, jelentős romlása. Ld. Kt., 4. §, 10., 7., 12. és 13. pontok.

[7] Termőföldvédelem: a termőföld mennyiségének védelme (földvédelem) és a termőföld minőségének védelme (talajvédelem), 1994. évi LV. törvény a termőföldről, 3. § g) pont.

[8] A németajkú agrár-környezetjogi szakirodalomban röviden „Gentechnikrecht”. Ez tekinthető a legfiatalabb szakterületnek, a magyar szabályozás is csak a legutóbbi időkben rendezte pl. az ún. koegzisztencia kérdéskörét a 86/2006. (XII. 23.) FVM rendelettel, amely a géntechnológiával módosított, a hagyományos, valamint az ökológiai gazdálkodással termesztett növények egymás mellett folytatott termesztéséről szól.

Ezekhez viszonyítva az agrár-környezetvédelmi jogban és szakirodalomban tárgyaltságát tekintve alulreprezentált a *levegőtisztaság-védelem, a zaj- és rezgésvédelem, az állatvédelem*^[9] és a *hulladékgazdálkodás* szakterülete, közvetett érintettségük (utóbbi gyakorlatilag éppen termőföld-, levegőtisztaság- és vízbázisvédelmi szempontból ragadható meg leginkább), illetve viszonylag kisebbnek tekintett jelentőségük okán.

Nem elfelejtendő a *táj* mint sokszorosán összetett környezeti egység^[10] sem, amely „frekvenciáltabb” környezetvédelmi tárgynak számít ugyan agrár-környezetvédelmi szempontból, a *tájvédelem* azonban – mivel a táj egyben biológiai-geológiai egység is – a természetvédelmi jog részeként funkcionál, abba beleérthető, illetve beleértendő a környezetvédelmi szakterületek osztályozásakor.

Az alábbiakban az agrár-környezetvédelmi jog azon részterületeit, illetve olyan alapkérdéseit veszem számba, amelyeket a szakirodalom ritkán tárgyal ebből a speciális (agrár-környezetvédelmi, illetve agrár-természetvédelmi) nézőpontból, és amikor foglalkozik velük ezen a szemüvegen keresztül, akkor is jellemzően csak az említés szintjén.

LEVEGŐTISZTASÁG-VÉDELMI ÖSSZEFÜGGÉSEK

A fenntartható fejlődés egyik vezérgondolatának, a *holisztikus megközelítés* elvének (a környezeti elemek védelmének rendszerszemléletű megközelítése) szükségességére szemléletesen rá lehet világítani a levegőtisztaság-védelem és az egyéb környezetjogi szakterületek kapcsolódási pontjainak vázlatos feltárásával. A levegő védelme kiterjed a légkör egésze, annak folyamatai és összetétele mellett a *klimára* is.^[11] A klímaváltozáshoz a következményi oldaláról kapcsolódik a termőföldvédelem,^[12] mivel az éghajlati szélsőségek (a vízhiány és a vízfölösleg, különösen utóbbinak a dinamikus kialakulási folyamata, illetve a szél, azaz a növekvő vihar-intenzitás^[13]) talajdegradációhoz (erózió) vezetnek, ugyanakkor az

[9] Az agrár-környezetvédelmi jog részterületeként említi az állatvédelmi jogi rezsimit a külföldi szakirodalomban pl. Gottfried Holzer – Ernst Reischauer: *Agrarumweltrecht*. Wien-New York, Springer-Verlag, 1991, 120. p., George Turner – Klaus Werner: *Agrarrecht: ein Grundriss, Ulmer, Stuttgart*, 1998, 235. p., George Turner – Ullrich Böttger – Andreas Wöfle: *Agrarrecht: ein Grundriss*, DLG-Verlag, Frankfurt am Main, 2006, 290. p.

[10] Tamás András: *A környezetvédelem jogi alapkérdései*, ELTE Jogi Továbbképző Intézet, Budapest 1976, 73. p.

[11] Kt. 22. § (1) bek.

[12] Nem feledve azt sem, hogy „a föld a talaj, a földfelszín és a földközeli levegőrétegek, továbbá a felszíni vizek kölcsönhatás-rendszerében befolyásolja a környezeti klímát” (Kurucz Mihály: *A víz- és földvédelmi jog vázlata*. Környezetvédelmi szakjogász-képzés jegyzete, Budapest, ELTE Jogi Továbbképző Int., 2000, 3. p.)

[13] Ld. Ellen Wall – Barry Smith – Johanna Wandel: *Canadian Agri-food Sector Adaptation to Risks and Opportunities from Climate Change*, Position Paper on Climate Change, Impacts, and Adaptation in Canadian Agriculture. October 2004, Blackwood Hall Room 202, University of Guelph, Ontario N1G 2W1, <http://www.c-ciarn.uoguelph.ca>, 13. p.

eddig kutatások azt bizonyítják, hogy az aszály hatását a *földhasználat* módjának (vetésszerkezet, fajta, agrotechnikai módszerek stb.) ésszerű változtatásával bizonyos mértékig lehet mérsékelni. Ezeknek a módszereknek egy része az extenzív gazdálkodás irányába hat.^[14] A mezőgazdasági aszálykár^[15] öntözéssel szintén enyhíthető lenne, de az összes mezőgazdasági termőterületnek csak kevesebb, mint egy százalékát öntözik. Az elmúlt évtizedekben csökkent az öntözött területek mennyisége, mára az 1991. évi 366 ezer hektárról 2002-re mindössze 231 ezer hektárnak, az összes termőterület alig két százalékának volt már csak vízjogi engedélye erre. Ebből ténylegesen csak 80 ezer hektárt öntöznek az MSZH^[16] adatai szerint, holott a kívánatos arány legalább 5–10 százalék lenne. Az öntözés – a növény vízellátottságának optimalizálásával – számottevő hatással van a termésátlagokra, segítségével egyes szerzők szerint a világ élelmiszer-termelési potenciálját akár kétszeresére is emelhetnénk,^[17] visszanyerve egyúttal a vízhiány miatt a termelésből kieső területeket, megoldva, de legalábbis elodázva ezzel az emberiség élelmezési problémáját. A nem szakszerűen megtervezett vagy végrehajtott öntözésnek azonban negatív hatásai is lehetnek, jelentős károkat eredményezhet a talaj, illetve akár komplett vízgyűjtő rendszerek vízháztartásában.

A klímaváltozáshoz nem csak okozati oldalról, hanem okként is kapcsolódik a *vízgazdálkodás*, mivel az ártéri gazdálkodás színtereinek eltüntetésével járó lecsapolások, folyószabályozások sem csupán a mikroklíma szintjén hatnak, nyilvánvaló természetvédelmi anomáliáik mellett.

A mezőgazdaságból eredő *légszennyezés* a hatás területi kiterjedése alapján is kategorizálható.^[18]

A *helyi hatású szennyezések* kevésbé veszélyesek a környezetre (állattartó telepek szag-emissziója, a por^[19] és az élőcsirák kibocsátása), részben csak kellemtelenek, szomszédjogi relevanciával bírnak, a növényvédő szerek alkalmazása (permetezés) azonban környezet-, illetve egészségkárosító következményekkel is jár, amelynek csupán a mértéke lehet kérdéses.

Nagy távolságra ható légszennyezést a gázemissziók (ammónia, egyéb gázneemű nitrogénvegyületek) jelentenek, amelynek ellenőrzése – kémiai átalakulást

[14] Dobos György: *EU vidékfejlesztési politikája. Melioráció, vízgazdálkodás*. FVM Képzési és Szaktanácsadási Intézet, Budapest, 2005, 12. p.

[15] Magyarországon a 90-es évek elején 30-35 milliárd forintba becsülték a teljes szektor aszálykárárt, 2007-ben viszont egyedül a kukorica terméskiesése legalább 70 milliárd forintot kárt okozott. „Mezőgazdasági aszályról” akkor beszélünk, ha a csapadékhiány a talajnedvesség olyan mértékű csökkenéséhez vezet, ami a növények növekedését, fejlődését erősen gátolja, és ezzel nagyarányú termésköcskenést okoz. Dobos: *i. m.* 12. p.

[16] A Mezőgazdasági Szakigazgatási Hivatal Központ Földművelésügyi Igazgatósága

[17] A Mohamed Kassas: *Globális bioszféra: Megóvás a túlélés érdekében*. In.: *Élelem hatmilliárd ember számára*. A Római Klub Budapesti Konferenciája (1983), Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1985, 52. p.

[18] A Mészáros György: *EU vidékfejlesztési politikája, környezetgazdálkodás*. FVM Képzési és Szaktanácsadási Intézet, Budapest 2005, 9. p.

[19] A szántóföldi szélerezózió domináns forrása a szomszédos területek rendkívül nagy szálló por terhelésének.

követő környezetsavanyító hatása miatt – bekerült a „Határokon áttérjedő levegőszennyezés csökkentésére kötött nemzetközi egyezmény” szabályozási körébe. Az európai ammónia-kibocsátás hozzávetőleg 90%-áért (8–9 tonna évente) a nagyüzemi állattartás felelős.^[20] A folyamatosan növekvő mennyiségű allergén pollenek is nagy távolságra jutnak, melyek az év egyre hosszabb időszakában okoznak allergiás tüneteket.

Az élelmiszeripari ágazat légszennyezése túlnyomórészt az előbbi két kategóriába sorolható. Az ország légszennyezéséből 700 telephely 1100 technológiája adja az élelmiszeripar gazdasági ágazat részesedését. A fő komponens emissziók közül ágazaton belül a közismerten nagy fajlagos energiaigényű cukorgyártás emissziója a meghatározó, emellett a konzervipar (gyümölcs- és zöldség-konzervgyártás korom kibocsátása, amely extrém értéket mutat) tekinthető mértékadónak. Figyelmet érdemel a növényolaj-gyártás és -feldolgozás relatív magas por kibocsátása. Az egyéb komponens emissziók vonatkozásában az élelmiszeripar szerepe nem jelentős.^[21]

A globális hatású szennyezésért a mezőgazdasági gépek támogatott^[22] (dízelt) motor-égésterméke és az üvegházhatást kifejtő egyéb gázok kibocsátása miatt okolható az agrárszektor, amelynek okozataként az éghajlati rendellenességek (aszály, intenzív viharok) előfordulása és mértéke aggasztóan nő. Magyarország ugyan részese „A sivatagosodás elleni küzdelemről a súlyos aszályval és/vagy sivatagosodással sújtott országokban, különös tekintettel Afrikára” ENSZ Egyezménynek, a tudomány komoly erőfeszítéseket tesz,^[23] mégis az aszály^[24] ellen a magyar mezőgazdaság jelen állapotában védtelennek tűnik, „az aszály hatásainak enyhítésére”^[25] tett gyakorlati tevékenység egyelőre kevésbé hatékony. Az említett ENSZ Egyezmény (UNCCD) címében az afrikai kontinens kiemelése, valamint a

[20] Alexandre Kiss – Dinah Shelton: *Manual of European Environmental Law*. Grotius Publications, Cambridge Univ. Press, 1997, 439. p.

[21] Auer Tibor – Kutas József – Dr. Mohácsi Éva – Vatta József: *A levegőtisztaság-védelem jelenlegi helyzete, teendők az élelmiszeriparban, figyelembe véve a közeli EU-csatlakozást*. Magyarország az ezredfordulón. Zöld Belépő, MTA stratégiai kutatások, EU-csatlakozásunk környezeti szempontú vizsgálata. Budapest, 1997, http://korny.uni-corvinus.hu/zold_belep/kiadvanyok.html, 24. és 31. p.

[22] Ld. a többször módosított 216/1997. (XII. 1.) Korm. rendelet a mezőgazdaságban felhasznált gázolaj utáni jövedékiadó-visszatérítés feltételeiről és szabályairól, és a 60/1992. (IV. 1.) Korm. rendelet a közúti gépjárművek, az egyes mezőgazdasági, erdészeti és halászati erőgépek üzemanyag- és kenőanyag-fogyasztásának igazolás nélkül elszámolható mértékéről

[23] Láng István akadémikus vezetésével zajlik a legígéretesebb útkeresés az MTA VAHAVA-projektje („A globális klímaváltozás: hazai hatások és válaszok”) keretében.

[24] „Aszály” az olyan természetszerűen előforduló jelenség, amelyről akkor beszélünk, ha a csapadék tetemes mértékben a szokásosan előforduló értéke alatt marad, ezzel súlyos hidrológiai egyensúlyhiányt okozva, ami kedvezőtlenül befolyásolja a földi erőforrást gyarapító rendszereket (2003. évi CVII. törvény „A sivatagosodás elleni küzdelemről a súlyos aszályval és/vagy sivatagosodással sújtott országokban, különös tekintettel Afrikára” ENSZ Egyezmény kihirdetéséről, 1. cikk c) pont)

[25] „Az aszály hatásainak enyhítése” azokat a tevékenységeket jelöli, amelyek az aszályok előrejelzésére irányulnak azzal a céllal, hogy csökkentsék a társadalom és a természeti rendszerek aszályérzékenységét a sivatagosodás leküzdésével kapcsolatban, ld. ugyanott, 1. cikk d) pont.

„sivatag” szó enyhébb érintettségünket tűnik sugallni, nem engedhetünk azonban a csalfa reménynek, ugyanis az Egyezmény meghatározása szerint hazánk egész területe már jelenleg is „aszállyal sújtott területnek” tekinthető, előfordulásának valószínűsége pedig növekvő tendenciát mutat (bizonyos térségekben minden második évben számíthatunk rá). A FAO is, egy hosszú távú előrejelzésében, a magyar Alföldet a felsivatagi jellegű övezetbe sorolta.^[26] A klímaváltozás hatásként további sivatagosodásra, növekvő fagykára, tetemes termésveszteségre, a vízigényes fajok visszaszorulására, új kártevők megjelenésére lehet számítani. Komoly probléma lesz az öntözővízhiány, és szükség lesz a természerkezet markáns módosítására, a szárazság és melegtűrő növények termesztésére való átállásra is. A klímaváltozás negatív hatásai^[27] csökkenthetők az eredeti, változatos növényzet és az ökológiai szempontokat figyelembe vevő tájgazdálkodás kialakításával, fenntartásával, ezt megcélzó tájhasználati döntések alapján.

Az antropogén eredetű üvegházhatású gázok (szén-dioxid, metán, nitrogén-oxidok)^[28] reális becslés szerint legalább 10-14 százalékaért a mezőgazdaság a felelős világviszonylatban. Amennyiben azt is figyelembe vesszük, hogy mennyi erdő esik áldozatul a mezőgazdasági területtel alakításnak, akár ennek két-háromszorosára is tehető a mezőgazdaság részesedése. „Az energiaintenzív mezőgazdaság hasonló mértékben járul hozzá a klímaváltozáshoz, mint a közlekedési szektor” – véli Tanja Dräger de Teran, a németországi WWF agrárszakértője.^[29] A szén-dioxid vonatkozásában a mezőgazdaság szerepe inkább pozitív, de legalábbis kiegyensúlyozottnak mondható, kibocsátását javarészt ellensúlyozza e gáz kivonásával a légkörből, biomasszába, talajba történő lekötésével.^[30] A legfőbb gondot az atmoszférában relatíve kisebb mennyiségben előforduló, de az üvegházhatást jelentősen fokozó metán^[31] és a kéjgáz (dinitrogén-oxid)^[32] jelenti. Különleges sze-

[26] Dobos: i. m. (2005), 23. p.

[27] A problémakörrel behatóan foglalkozik Harry M. Kaiser – Thomas E. Drennen: *Agricultural dimensions of global climate change*. Delray Beach, FL: St. Lucie Press, 1993, 311 p., és Pete Smith – Eveline Trines: *Commentary: Agricultural measures for mitigating climate change: will the barriers prevent any benefits to developing countries?* International Journal of Agricultural Sustainability, Volume 4 (2006), Number 3, 173-175. p.

[28] A metán és a nitrogén-oxidok jelentős kibocsátója az agrárium, zömmel az állattenyésztésnek köszönhetően. Ezeknek a gázoknak az 'üvegházhatása' többszöröse a szén-dioxidénak. ld. Commission of the European Communities, Brussels, 20.03.2001, COM(2001) 144 final, Statistical Information needed for Indicators to monitor the Integration of Environmental concerns into the Common Agricultural Policy, 16. p.

[29] Ld.: <http://www.geographic.hu/index.php?act=napi&rov=3&id=10435&PHPSESSID=3b878ff75e685b2889ee3d8dc918efb6> (2007. november 7.)

[30] Vern Grubinger (2007): *Climate Change and Agriculture: Challenges and Opportunities for Outreach*. In: www.climateandfarming.org/pdfs/FactSheets/Outreach.pdf (2007. március 19.). 2. p.

[31] A metán pl. a kérődző állatok béltrendszerében keletkezik a biológiai bomlás természetes melléktermékeként.

[32] A kéjgáz világviszonylatban jelenleg legnagyobb részt a rizstermesztésből származik, a legtöbb európai országban pedig a földekre kiszórt műtrágya számít elsődleges forrásának, amelynek egy része (0,5–1,5%-a) a levegőbe transzmittál. Harald von Witzke, a Humboldt Egyetem oktatója szerint egy hektár műtrágyával kezelt termőföldről évente 1,3 tonna szén-dioxidnak megfelelő dinitrogén-oxid jut a légkörbe. A kéjgáz a „leghatékonyabb” üvegházhatású gáz, 310-szer erősebb, mint a szén-dioxid. A metán is figyelemre méltó, 21-szeres szén-dioxid egyenértékkel bír.

repű üvegházhatást erősítő vendéggáz a vízgőz is, mely a légkör felmelegítésében a jelenlegi hőmérséklet-alakítás mintegy kétharmadáért felelős.^[33]

A német Szövetségi Környezetvédelmi Hivatal (Umweltbundesamt - UBA) adatai alapján készített számítások szerint a metánterhelés 45%-áért, a dinitrogén-oxid-terhelésnek pedig 63%-áért a mezőgazdaság tehető felelőssé.^[34] Ezek a számok azt vetítik előre, hogy a klímavédelmi intézkedések foganatosítása az agrártermelésben is elkerülhetetlen lesz a jövőben. Az elérhető legjobb technológia (Best available Technology, BAT) ezen a területen is jelentősen le van maradva a legjobb technológiától, ugyanis hiába léteznek már ma is olyan műtrágyatípusok, amelyek alkalmazása kisebb környezetterheléssel járna, kiterjedt használatuk „gazdaságilag és műszakilag életképes feltételek mellett”^[35] még nem látszik lehetségesnek. A környezetterhelés költségeit is hűen tükröző árpolitika kialakítása sokat javíthatna e termékek versenyképességén a jelenleg elterjedt környezet-szennyező fertilizáló-szerekkel szemben. A mezőgazdasági termelők bevonása az emisszió-kereskedelembé adminisztrációs szempontból tűnik túl nagy kihívásnak, klímavédelmi adóztatásuk pedig csak egyéb adóterhek egyidejű csökkentésével vezethető be, a klímakérdésnek az értékhierarchia minél magasabb szintjére helyezésével. A probléma hatékony megoldását inkább egy agrártermelésen kívüli, de azt determinálni képes tényező, a táplálkozási szokások megváltoztatása jelenthetné, az állati eredetű élelmiszerek fogyasztási arányának redukálásával a növényi eredetűek javára.

A ZAJ- ÉS REZGÉS ELLENI VÉDELEM

Általánosságban elmondható, hogy a mezőgazdasági erő- és munkagépek, agrárérdekeltségű logisztikát kiszolgáló tehergépkocsik, mezőgazdasági ventilátorok használata jelentős zaj- és vibrációs ártalmakkal jár. Motoros járműves, különösen repülőgépes^[36] mezőgazdasági permetezés esetén is a környezet szükségesnél magasabb vegyszerterhelésének veszélyén túl jelentős környezeti zaj keletkezik.

[33] Anda Angéla: *A globális felmelegedés és várható mezőgazdasági következményei, különös tekintettel a növénytermesztésre, Környezetvédelem, regionális versenyképesség, fenntartható fejlődés* c. konferencia előadásai, PTE KTK, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola Évkönyve 2004–2005, IV. kötet, 46. p.

[34] Harald von Witzke (Humboldt-Universität, Berlin), Steffen Noleppa (agripol – network for policy advice GbR, Berlin): *Methan und Lachgas – Die vergessenen Klimagasen, Wie die Landwirtschaft ihren Beitrag zum Klimaschutz leisten kann, Ein Klimaschutzpolitischer Handlungsrahmen. Endbericht*, WWF Deutschland, Frankfurt am Main, 2007, 8. p.

[35] Bándi Gyula – Erdey György – Horváth Zsuzsanna – Pomázi István: *Az Európai Unió környezetvédelmi szabályozása*. Környezetvédelmi Kiskönyvtár 8. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 2001, 263. p.

[36] A kérdéskörhöz kapcsolódóan ld. pl. a 49/1999. (XII. 29.) KHVM rendeletet a motoros légi járművek zajkibocsátásának korlátozásáról, illetve a Tanács 80/51/EGK direktíváját a szubszónikus légi járművek zajkibocsátásának korlátozásáról, módosította a Tanács 83/206/EGK irányelve

A repülési zaj zavaró hatása azért intenzívebb az egyéb eredetű zajokénál, mert nagyobb területen terjed szét, mindemellett árnyékolással sokkal nehezebb ellene védekezni. Az EU zajvédelmi tárgyú rendelkezése szerint a „környezeti zaj” minden, emberi tevékenység révén keltett nem kívánatos vagy káros kültéri hangot jelent,^[37] a „káros hatások” kifejezés azonban kirívóan antropocentrikus módon csak az emberi egészségre gyakorolt kedvezőtlen hatásokat jelenti^[38]. A vonatkozó uniós direktívát hazai jogunkba ültető jogszabály (280/2004. (X. 20.) Korm. rendelet a környezeti zaj értékeléséről és kezeléséről) természetesen szintén így, szűkített tartalommal definiálja ezeket az alapfogalmakat, amely a gyakorlatban látszólag elegendő. Konkrét igényekkel, panaszokkal valóban „csak emberek” jelentkezik. 2003-ban pl. *egy panaszos mezőgazdasági jellegű létesítményektől származó zajjal kapcsolatban* az országgyűlési biztos eljárását kérve, a szomszédjában működő mezőgazdasági vállalkozás által okozott zajt kifogásolta.^[39] Azonban zavarásra érzékeny védett fajok élőhelyük ideiglenes vagy akár végleges elhagyására is képesek mezőgazdasági eredetű zajhatások miatt, ez pedig adott esetben (pl. madarak költési időszakában kiváltképpen) jelentős természetvédelmi érdekeket is sérthet.

A „hatásviselő” védett fajok egy részének „nulltoleranciája” és a gépek technológiai fejlettségének deficitje miatt a káros zaj- és rezgés kibocsátó forrásokra vonatkozó kibocsátási (emissziós) határértékek, illetve akár a zaj- és rezgésterhelési (immissziós) határértékek szigorúbb megállapításától kevésbé várható eredmény. Így a zaj- és rezgés kibocsátó források alkalmazásának teljes mellőzése látszik célravezető megoldásnak a védett jogi tárgy fokozott érzékenysége esetében, másként nem biztosítható a terhelési szint betartatása.

A toleránsabb fajok élőhelyeit érintő gazdálkodási tevékenységek esetében nagyobb a mozgástér, azonban ezek zajhatása sem emelkedhet, olyan kibocsátási szint fölé, amellyel az ésszerű, gondos gazdálkodási gyakorlatot meghaladó, szükségtelen terhelést okoznának.

A HULLADÉKGAZDÁLKODÁS

Az agrárszektor előnye az iparival szemben, hogy – összhangban a *hulladék-gazdálkodás*^[40] reciklikációt preferáló irányultságával – „hulladékaik” zömmel

[37] Az Európai Parlament és a Tanács 2002/49/EK direktívája a környezeti zaj értékeléséről és kezeléséről, 3. cikk, a) pont

[38] 2002/49/EK, 3. cikk, b) pont. Természetesen a korábban született hazai jogszabályunknak, a zaj- és rezgés védelemről szóló 12/1983. (V. 12.) MT rendeletnek is az emberi környezet és az emberi egészség megóvása lett „csupán” a célja (ld. 12/1983. (V. 12.) MT rendelet a zaj- és rezgés védelemről, 1.§)

[39] OBH 2146/2003.

[40] Hulladék-gazdálkodás: a hulladékkal összefüggő tevékenységek rendszere, beleértve a hulladék keletkezésének megelőzését, mennyiségének és veszélyességének csökkentését, kezelését, ezek tervezését és ellenőrzését, a kezelő berendezések és létesítmények üzemeltetését, bezárását, utógondozását, a működés felhagyását követő vizsgálatokat, valamint az ezekhez kapcsolódó szaktanácsadást és oktatást, 2000. évi XLIII. törvény a hulladék-gazdálkodásról, 3. §, h) pont

újrahasznosíthatók természetes talajerő-visszapótlásként vagy állati takarmánycént.^[41] Az idézőjel azért is indokolt, mert amennyiben kiderül, hogy a hulladékot lehet hasznosítani, elveszti hulladékstátuszát, amint rendelkezésre áll visszanyert terméként, addig viszont hulladéknak tekintendő.^[42] A Bizottság kontra Spanyolország C-416/02 és C-121/03 számú egyesített ügyekben a Bíróság úgy ítélte, hogy a szerves trágya sem hulladék, amennyiben jogszerűen talajjavításra használják egyértelműen meghatározott parcellákon (attól függetlenül, hogy azok a parcellák a szerves trágya származási helyének megfelelő mezőgazdasági üzem tulajdonát képezik-e), és tárolásának ideje nem hosszabb, mint ami a megfelelő körülmények közötti kiszóráshoz szükséges.^[43]

A szerves trágyák^[44] – beleértve a hígtrágyát is – ártalommentes kezelésének, tárolásának, felhasználásának szabályai az EU jogharmonizáció keretében a vizek mezőgazdasági eredetű nitrátszennyezéssel szembeni védelméről szóló 49/2001. (IV. 3.) Korm. rendelet, majd az azonos témában született 27/2006. (II. 7.) Korm. rendelet fektette le. A megfelelő technológiaváltással és az állattartó telepek^[45] rekonstrukciójával el kell érni a környezetet – elsősorban a felszín alatti vizeket – veszélyeztető, jelenleg évi mintegy 14–15 millió köbméter hígtrágya mennyiségének oly mértékű csökkenését, hogy a képződő mennyiség már biztonsággal felhasználható legyen.^[46] A vizek mezőgazdasági eredetű nitrátszennyezésével szembeni védelméről szóló 49/2001. Korm. rendelet 7. §-ában^[47] előírta, hogy a nitrátérzékeny területeken a nitrátszennyezés^[48] megelőzése, illetve csökkentése érdekében országosan egységes, összehangolt intézkedéssorozat (akcióprogram) kell megvalósítani. A négyéves szakaszokra tagolt akcióprogramra történő felkészülés és a végrehajtás érdekében a Kormány a vizek mezőgazdasági ede-

[41] A hulladékká vált élelmiszer takarmányozási célra történő hasznosításáról az illetékes állat-egészségügyi hatóság dönt. Ld. 56/1997. (VIII. 14.) FM-İKIM-NM együttes rendelet az élelmiszerek megsemmisítésének feltételeiről és módjáról, 4. § (2) bek.

[42] Ld. a Mayer Parry esetet, C-444/00 Mayer Parry (2003) EBHT-I. 6163. p.

[43] Ld. Az Európai Közösségek Bizottsága, Brüsszel, 21.2.2007 COM(2007) 59 végleges A Bizottság Közleménye a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek, Tájékoztató közlemény a hulladékról és a melléktermékekről. 8. p.

[44] Trágya: minden olyan nitrogénvegyületet, illetve egyéb olyan összetevőket tartalmazó anyag, amely a természetett növények tápanyagellátását szolgálja, szolgálhatja;

Szerves trágya: az állatállomány által ürített trágya, illetve a trágya és az aloe keveréke, feldolgozott formában is, idetartozik különösen a hígtrágya és az istállótrágya, 27/2006. (II. 7.) Korm. rendelet a vizek mezőgazdasági eredetű nitrátszennyezéssel szembeni védelméről, 3. §, k) és j) pontok.

Tág értelemben szerves trágyának számít a normatív meghatározás elemein túl a zöldtrágya és a komposzt is.

[45] Állattartó telep: a külön jogszabály szerint a magánszemélyek háztartási igényeit meghaladó mértékű állattartásra szolgáló létesítmény, 27/2006. (II. 7.) Korm. rendelet, 3. §, b) pont

[46] 110/2002. (XII. 12.) OGY határozat az Országos Hulladékgazdálkodási Tervről, Melléklet, 3. pont

[47] Hatályon kívül helyezte a 27/2006. (II. 7.) Korm. rendelet, 14. § (1) bek. a) pontja.

[48] Nitrátszennyezés: mezőgazdasági eredetű nitrogénvegyületek vizekbe, illetve környezetükbe történő közvetlen vagy közvetett bejutása, illetve bejuttatása, aminek következtében veszélybe kerül az emberi egészség, az élővilág, a vízi ökoszisztéma és a vizek rendeltetésszerű felhasználása, romlik a vizek esztétikai értéke, 27/2006. (II. 7.) Korm. rendelet, 3. §, g) pont.

tú nitrátszennyezésével szembeni védelméhez szükséges intézkedésekről szóló 2070/2001. (IV. 10.) Korm. határozatot^[49] hozta. Az akcióprogram első négyéves szakasza 2002. január 1-jén kezdődött.

Hazánkban a mezőgazdasági és az élelmiszer-ipari hulladék, illetve a biomasz-sza mintegy 85%-át a növénytermesztésben és erdőgazdálkodásban képződő növényi maradványok és az állattartásból származó trágyák teszik ki, amelyek minél hatékonyabb felhasználását a környezetkímélő gazdálkodási módok támogatásán keresztül a Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program támogatja, ösztönzi. A maradék 15%-nyi, többnyire élelmiszer-ipari hulladék döntő hányadában szintén szerves hulladék, amelynek kezeléséhez az FVM irányításával induló Élelmiszer-ipari Környezetvédelmi Programnak kell segítséget nyújtania.^[50] Az élelmiszer-ipari eredetű hulladék fogalmának meghatározásánál irányadónak tekinthetjük az élelmiszerek megsemmisítésének feltételeiről és módjáról szóló 56/1997. (VIII. 14.) FM-İKIM-NM együttes rendelet definícióját,^[51] miszerint olyan nyers és feldolgozott élelmiszert, élelmiszer nyersanyagot és adalékanyagot (élelmiszer) kell értenünk alatta, amely emberi fogyasztásra alkalmatlanná vált.^[52]

A hulladékgazdálkodásról szóló 2000. évi XLIII. törvény a preambulumban és céltűzésében^[53] is hangsúlyozza a fenntartható fejlődés biztosítását, amelynek ebben a szektorban alkalmazható hatékony eszköze a reciklikáció, a termelési folyamatba történő direkt és indirekt visszaforgatás.^[54] *A körfolyamatokban történő összekapcsoltság* mint fenntarthatósági elv csaknem maradéktalanul megvalósítható lehetne az agráriumban, ugyanúgy, ahogy a globális természeti rendszer egészében és alrendszeiben is érvényesül az anyag áramoltatásának ciklusossága. A humán gazdaságot jobbra lineáris termelői és fogyasztói kapcsolatok jellemzik, annak ellenére, hogy a „bölcsőtől a sírig (from cradle to grave)” alapelv a hulladék teljes életciklusának egységes kezelését igényli a termelőktől.^[55] A linearitás miatt alacsony a hatékonyság, nagy az energiaveszteség, sok a termelési hulladék. A rendszerből szinte teljesen hiányzik a lebontási fázis, ezért a termelési hulladék gyakran nem hasznosul az újabb termelési folyamatban,^[56] mivel a visszakapcso-

[49] Hatályon kívül helyezte a 27/2006. (II. 7.) Korm. rendelet, 14. § (1) bek. b) pontja

[50] 110/2002. (XII. 12.) OGY határozat az Országos Hulladékgazdálkodási Tervről, Melléklet, 2. pont

[51] 56/1997. (VIII. 14.) FM-İKIM-NM együttes rendelet, 2. § (1) bek.

[52] 1998/148. Adózási kérdés hulladék fogalmának meghatározása a különbözet szerinti adózás vonatkozásában. E jogszabály szerint a mezőgazdasági hulladék kategóriáját is lefedi a citált együttes rendelet, amelynek agrár-környezetvédelmi jogi fogalma viszont lényegesen tágabb a pénzügyi joginál.

[53] 2000. évi XLIII. törvény, 1. §, a) pont

[54] A mező- és erdőgazdaságban (közel 30 millió tonna növényi maradvány, melléktermék, nyese-dék, erdészeti apadék), valamint az élelmiszeriparban (5 millió tonna) összesen évente mintegy 35 millió tonna hasznosítható biomasz képződik. Emellett az évente képződő állati (húsipari, vágóhídi) hulladék (287 ezer tonna), valamint az állati tetemek (45 ezer tonna) kisebb részének hasznosítása megoldott. (110/2002. (XII. 12.) OGY határozat az Országos Hulladékgazdálkodási Tervről)

[55] Bándi Gyula: *A hulladékgazdálkodás jogi szabályozásáról*. Magyar Közigazgatás, 1995/5. 305. p.

[56] Barati Sándor, Gyulai Iván, Vadász István: *Gondolatok a Fenntartható Mezőgazdaság Politikájához* [a tanulmányt készítette az Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítvány], kiadta a Magyar Természetvédők Szövetsége Budapest, 1997, 20. p.

lás hiánya megtöri a kört. A mezőgazdasági melléktermékek, maradékanyagok, hulladékok a természet lebontási ciklusaihoz („une destruction organique”^[57]) hasznosan hozzáilleszthetők, így a szektor elméletileg könnyen megfelelhet az említett fenntarthatósági princípiumnak. A mezőgazdasági és élelmiszer-ipari hulladék és biomassa képződése területén mindemellett várható, hogy a 90-es évekbeli termelési visszaesés egy átmeneti stagnáló időszak után ismét növekedésre vált, ennek megfelelően elsősorban a növényi maradványok mennyisége is nagyobb arányú lesz.^[58]

A hulladékgazdálkodási szakterület anyajogszabályának hatálya az állati hulladéokra (beleértve az állati tetemet, a trágyát), valamint más természetes, a mezőgazdaságban felhasználható nem veszélyes anyagokra csak annyiban terjed ki, amennyiben azokról jogszabály másképp nem rendelkezik.^[59] A hazánkban keletkező veszélyes hulladéknak mintegy 10%-a növényi és állati eredetű (az élelmiszeriparban keletkező hulladéknak közel 30%-a veszélyes hulladék), melynek kezelése a veszélyes hulladékokra vonatkozó speciális jogi rezsim hatálya alá esik.^[60]

A 2000. évi XLIII. törvény 1. számú mellékletének van ugyan olyan hulladékkategóriája (Q14), amely a birtokosa számára tovább nem használható anyagokat fogja össze és ennek kapcsán példálódzóan említi a mezőgazdasági hulladékokat^[61] is, de szerencsére szűk azoknak a tárgyknak, anyagoknak a köre, amelytől birtokosuk megválnak, megválni szándékozik, vagy megválni köteles^[62] azaz normatíván valóban hulladéknak minősülnek. Ez utóbbi esetben sem szükséges, hogy környezetterhelést okozzanak, mivel létezik olyan hulladékhasznosítást^[63] szolgáló művelet (R10), a talajban történő hasznosítás, amely mezőgazdasági vagy ökológiai szempontból előnyös.^[64] Ilyennek tekinthető a

[57] „Szerves rombolás”, ld. Thomas Mann: *A varázshegy (Der Zauberberg, 1924)* Európa, Budapest, 1988, 380. p.

[58] 110/2002. (XII. 12.) OGY határozat az Országos Hulladékgazdálkodási Tervről, 2.4. pont

[59] 2000. évi XLIII. törvény, 2. § (2) bek. b) pont

[60] Ld. 98/2001. (VI. 15.) Korm. rendelet a veszélyes hulladékkal kapcsolatos tevékenységek végzésének feltételeiről,

101/1996. (VII. 12.) Korm. rendelet a veszélyes hulladékok országhatárokat átlépő szállításának ellenőrzéséről és ártalmatlanításáról szóló, Bazelben, 1989. március 22. napján aláírt Egyezmény kihirdetéséről,

240/2005. (X. 27.) Korm. rendelet a veszélyes hulladékok országhatárokat átlépő szállításának ellenőrzéséről és ártalmatlanításáról szóló, Bazelben, 1989. március 22. napján aláírt Egyezmény módosításainak kihirdetéséről,

192/2003. (XI. 26.) Korm. rendelet a veszélyes hulladékkal kapcsolatos tevékenységek végzésének feltételeiről szóló 98/2001. (VI. 15.) Korm. rendelet módosításáról.

[61] A hulladékok jegyzékét a 16/2001. (VII. 18.) KöM rendelet 1. számú melléklete tartalmazza. A rendelet 02-es számmal jelöli a mezőgazdasági, kertészeti, vízkultúrás termelésből, erdőgazdaságból, vadászatból, halászatból, élelmiszer előállításból és feldolgozásból származó hulladékokat.

[62] 2000. évi XLIII. törvény, 3. § a) pont

[63] Hasznosítás: a hulladéknak vagy valamely összetevőjének a termelésben vagy a szolgáltatásban – a 4. számú mellékletben felsorolt eljárások valamelyikének alkalmazásával – történő felhasználása, 2000. évi XLIII. törvény, 3. § j) pont.

[64] 2000. évi XLIII. törvény, 4. számú melléklet

komposztálás és az anaerob biológiai lebontás, amelyre az az elkülönítetten gyűjtött biohulladék^[65] kerülhet, amely újrafeldolgozásra már nem alkalmas, illetve az újrafeldolgozás ökológiai, gazdaságossági feltételei nem adottak.^[66] Meg kell viszont semmisíteni azt a hulladékot, amely sem takarmányozásra, sem más célra azért nem hasznosítható, mert műszeres vizsgálat nélkül megállapítható elváltozást mutat és/vagy a laboratóriumi vizsgálat kórokozó mikroorganizmust, annak toxinját, állatgyógyszert, hozamnövelő szert, növényvédő szert, tisztító- és fertőtlenítőszert, adalékanyagot, egyéb vegyi anyagot, a jogszabályban megszabott határértéket olyan mértékben meghaladó mennyiségben, illetve egyéb veszélyes anyagot olyan mennyiségben mutatott ki, mely egészségkárosodást okozhat, és ennek veszélyét az ismert eljárásokkal nem lehet megszüntetni.^[67]

Élve a szigorúbb irányba történő eltérés lehetőségével a hulladékok jegyzékéről szóló 16/2001. (VII. 18.) KöM rendelet^[68] szerinti kiegészítő lista alapján Magyarországon veszélyes hulladékként sorolták be azonban a mezőgazdasági, élelmiszer-előállítási hulladékok azon körét is, melyet az EU-ban nem így kezelnek. A rigorózus környezetvédelmi szándék áráként jelentősen megnövekedtek ebből kifolyólag a szigorúbb szabályozási körbe vont hulladékok kezelése miatt előírt többletfeladatok, ennek következményeként a többletkiadások is, versenyhátrányt okozva így a hasonló tevékenységet folytató EU-s termelőkkel szemben.

A környezetkímélő termelési módszerek elterjesztésével jelentősen csökkenthető a mezőgazdaságban a nem hasznosuló melléktermékek mennyisége. A Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Programmal 2002-ben bevezetett intézkedések elősegítik a mezőgazdasági kemikáliák okszerű felhasználását, ezzel közvetve ezek hulladékainak (a műtrágyák csomagolóanyagai, továbbá a mintegy 1750 tonna, minősítéstől függően veszélyes, illetve nem veszélyes növényvédőszer-göngyöleg) mennyiségi csökkenését is.

Veszélyes hulladéknak kell tekinteni a lejárt szavatosságú növényvédő szereket, illetve a növényvédő szerrel szennyezett csomagoló eszközöket, amennyiben a szer engedélyokirata másképpen nem rendelkezik. A nem hasznosítható növényvédő

[65] Biohulladék: minden olyan növényi és állati eredetű szerves hulladék, amely aerob vagy anaerob úton biológiailag lebomlik vagy lebontható. Ld. 23/2003. (XII. 29.) KvVM rendelet a biohulladék kezeléséről és a komposztálás műszaki követelményeiről, 2. § a) pont

[66] 23/2003. KvVM rendelet a biohulladék kezeléséről és a komposztálás műszaki követelményeiről, 3. § (3) bek. Természetesen az újrafelhasználás és a(z) (újra)feldolgozás a hulladékgazdálkodás leginkább preferált tevékenységi formái a leggondosabb megelőzés ellenére is szükségszerűen előállt hulladékok vonatkozásában.

[67] 56/1997. (VIII. 14.) FM-İKIM-NM együttes rendelet az élelmiszerek megsemmisítésének feltételeiről és módjáról, 3. §

[68] A vonatkozó uniós jogi aktusok: a Bizottság 2000/532/EK határozata a hulladékokról szóló 75/442/EGK tanácsi irányelv 1. cikke a) pontja szerinti hulladékjegyzékről szóló 94/3/EK határozat és a veszélyes hulladékokról szóló 91/689/EGK tanácsi irányelv 1. cikkének (4) bekezdése szerinti veszélyes hulladék listáról szóló 94/904/EK határozat felváltására, valamint az azt a hulladékjegyzék tekintetében módosító 2001/118/EK és 2001/119/EK bizottsági és 2001/573/EK tanácsi határozatok. 16/2001. (VII. 18.) KöM rendelet a hulladékok jegyzékéről, 3.§ (2) bek.

szer és a szennyezett göngyöleg hulladék ártalmatlanítási módja elsősorban az égetés lehet, amely ma is több veszélyeshulladék-égetőben gyakorlat.^[69]

A növényvédelemről szóló 2000. évi XXXV. törvény és a 103/2003. (IX. 11.) FVM rendelet írja elő a növényvédő szerrel szennyezett csomagolóeszköz hulladék megfelelő, a környezetet nem szennyező módon történő kezelését, tisztítását,^[70] biztonságos ártalmatlanítását. Ezeket ugyan a kereskedésekben „tisztítottan” visszaveszik, majd égetőbe szállítják, ám mosásukkor a vegyszerek annak ellenére nagy koncentrációban szennyezik a környezetet, hogy a gazdák – már felhasználásukkor is – alaposan átöblítik. Erre a problémára kínált környezetbarát^[71] megoldást a Pannon Egyetem Műszaki Kémiai Kutatóintézete (MÜKKI) valamint Általános és Szervetlen Kémiai Intézeti Tanszéke, melyhez a kísérleti berendezést a Badacsonyi Szőlészeti és Borászati Kutató Intézetben állították fel 2007-ben. Azt vizsgálják, hogy az egyes peszticidek az intenzív napsugárzás hatására milyen gyorsan bomlanak le speciális oldatban, hogy pontosan meg tudják meghatározni, mekkora gazdasághoz milyen kapacitású berendezésre van szükség.

ÁLLATVÉDELEM AZ AGRÁRSZEKTORBAN

Az agrárjogi rezsim részterületeként, önálló normacsoportjaként is értelmezhető ún. *agrominimum előírások*^[72] a mezőgazdasági termékekkel, élelmiszerekkel, illetve agrártermeléssel szemben támasztott olyan (agrár-környezetvédelmi-, élelmiszerbiztonsági-, növényvédelmi-, állatvédelmi-, állat- és növényegészségügyi stb.) szabályozási elemeket is magukba foglalnak,^[73] amelyek a szektor „outputját”, végtermékeinek tulajdonságait és előállításuk externális hatásait törekednek minél kedvezőbbé alakítani.

Az ökológiai tartalmú agrominimum normaalkotásnak és közigazgatási gyakorlatnak célja a gazdaság és a környezetvédelem szempontjainak összhangba hozatala. A korszerű agrokultúra tehát az agrárgazdaság, az agrotechnika és az ökológia összhangján alapul. Mindez vonatkozik a szűkebb értelmű mezőgazda-

[69] 110/2002. (XII. 12.) OGY határozat az Országos Hulladékgazdálkodási Tervről, 3.2. pont.

[70] A tisztított csomagolóeszköz-hulladék nem tekintendő veszélyes hulladéknak, ha a normatív előírások szerint kezelik. A nem előírászerűen kezelt növényvédő szer csomagolóeszköz-hulladék veszélyes hulladéknak tekintendő az ellenkező bizonyításig. Ld. a növényvédő szerrel szennyezett csomagolóeszköz-hulladékok kezeléséről szóló 103/2003. (IX. 11.) FVM rendelet 3. § (1) bekezdését.

[71] A technológia alkalmazásával megsemmisítik a veszélyes anyagokat, a vegyszermaradványokat lebontják szén-dioxiddá, valamint sókká, a műanyagokat újrahasznosítják és a berendezés ezen felül napenergiát használ fel.

[72] Ld. Fodor László: Agrárjog. Fejezetek a mezőgazdasági életviszonyok sajátos szabályozása köréből. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2005, 50. p.

[73] A termőföldek, talajok termőképes állapotban tartását, mennyiségi és minőségi védelmét célzó jogi normák, illetve egyedi közigazgatási aktusok mellett. Ld. Prugberger Tamás: A mezőgazdaság és a környezet/természetvédelem kapcsolatának jogi rendezése Magyarországon. Magyar Közigazgatás, 1995/2, 86. p.

sági tevékenységre, ide értve a növénytermesztést és az állattenyésztést, de áll a tágabb értelemben vett agrárgazdálkodásra, amelybe beletartozik az erdő- és vadgazdálkodás, sőt a halászat is.^[74] A termelés mennyiségi és minőségi szempontjai mellett, azokkal összefonódva egyre nagyobb jelentőséget kapnak a környezetvédelmi követelmények, a környezetvédelem-természetvédelem kérdéskomplexumának pedig fontos része az állatvédelem is.^[75]

A római jogi személy-dolog felosztás, miszerint az állatok a rabszolgákkal együtt az ingó dolgok, ezen belül a mozgó dolgok (res se moventes) kategóriájába estek felettebb életképesnek bizonyult, azt évszázadok elteltével is átvették a polgári jogi kódexek.^[76] Ehhez képest pl. a BGB nem is kifejezetten frissnek számító kiegészítésének (1990. szeptember 1.) minősítése szerint „az állatok nem dolgok”, és az utóbbi évtizedekben már „állati jogokról” is olvashatunk.^[77] Az állatok jogalanyiségének elismerése körül zajló elméleti vitájába azonban nem feltétlenül szükséges belefolyunk, hiszen a természetes személyek állatvédelmi-, állattjóléti (animal welfare) célzattal előírt „dare – facere – non facere” kötelezettségei a gyakorlatban ugyanazt a védelmi szintet képesek biztosítani akkor is, ha jogalanyok, illetve akkor is, ha nem. A kötelezettség a másik oldalon önmagában is ugyanazt a pozitívumot, „jogosultságot” keletkezteti, alanyi joggá minősítéstől függetlenül. Kiemelkedően „erős jogokat” ad pl. a svájci kantonok által 1978. március 9-én megszavazott és az 1981. május 27-i végrehajtási rendelettel hatályba léptetett állatvédelmi törvény, amely nem csak az elé állít tilalmat, hogy az állatoknak fájdalmat és szenvedést okozzanak, hanem tiltja még az állatok megijesztését is, és a törvény szerint gondoskodni kell jó közérzetükről is.^[78] Azonban a mindenkori, akár kevésbé haladó állatvédelmi szemlélet is feltétlen zéró toleranciát hirdet az „usushoz” kötődő „abusus”^[79] tulajdonjogi részjogosítványával való szükségtelen éléssel-visszaéléssel kapcsolatban, döntően humanitárius, etikai indíttatásból. Sőt, már a mózesi bibliai parancs szerinti uralom fogalma is („uralkodjatok... mindenféle élőlényen”), az eredeti héber kifejezés értelmét alapul véve a gondoskodást, felelősséget, védelmet egyaránt magába foglalja. Ez is mutatja, hogy az állatvédelmi szabályozás a haszonállattartással szemben támasztott etikai elv-

[74] Prugberger Tamás: i. m. 86. p.

[75] Zoltán Ödön: Az állatvédelem jogi rendje, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2000, 26. p.

[76] A termelés dologi eszközeként hasznosított állat használati értékét mutatta, hogy res mancipi, azaz csak ünnepélyes formalitások közepette átruházható tulajdonjogú dolog volt. Ld. Zoltán Ödön: Az állatvilág jogi védelme, Magyar Jog, 1986/2, 108. p.

[77] Ld. Pl. Tom Regan: Animal rights, Human Wrongs, Environmental Ethics. Spring, 1980, vagy Desmond Morris: Az állati jogok szerződése. Európa, Budapest, 1995.

[78] Zoltán Ödön: Az állatvilág jogi védelme. In: Magyar Jog, 1986/2, 105. p.

[79] Földi András római jogász professzor által említett abus-us-példa nyomán („jogom van kiönteni a kancsó tejemet”), mutatis mutandis állattulajdonosi abus-us pl. a díszhalam kiöntése a csatornába, vagy akár a karácsonyi ponty leütése is, holott ez nem szükségtelen, inkább szenvedését rövidítő, egyenesen „humánus” cselekedet (vö. a sebzett vagy súlyosan beteg vad kilövésének kötelezettségével, noha ezt csak kivételesen teljesíti maga a tulajdonos az élő vad állami tulajdonjogának főszabálya miatt).

rások és gazdaságossági megfontolások közötti feszültségmezőben helyezkedik el^[80] egészen a kezdetektől.

Közösségi szinten az első állatjólétről szóló jogszabályt 1974-ben fogadták el, amely az állatok levágásuk során való védelmére vonatkozott.^[81] Néhány évvel később az Európai Tanács 1978. február 20-án európai egyezményt fogadott el az állatok védelméről a mezőgazdasági állattartásban. Az egyezmény^[84] rendelkezik az állatok tartásáról és ellátásáról, kiemelten az iparszerű állattartás keretei között.

A primer jogforrások között az Európai Közösséget létrehozó szerződéshez csatolt jegyzőkönyvek egyike, *az állatok védelméről és kíméletéről szóló jegyzőkönyv*^[83] szerint a Közösség mezőgazdasági, közlekedési, belső piaci és kutatási politikáinak kialakításánál és végrehajtásánál a Közösség és a tagállamok teljes mértékben figyelembe veszik az állatok kíméletére vonatkozó követelményeket, miközben tiszteletben tartják a tagállamok – különösen a vallási szertartásokra, kulturális hagyományokra és regionális örökségre vonatkozó – jogszabályi vagy közigazgatási rendelkezéseit és szokásait. Különböző felmérések szerint az uniós állampolgárok növekvő elismerésüket fejezték ki a magas állatjóléti követelményekre vonatkozóan, melyek mind közvetlen, mind közvetett hatással lehetnek az élelmiszerek biztonságosságára és minőségére. Az állatjóléti EU-címke hatékony marketing eszközt jelenthet a fogyasztók tájékoztatásának lényeges alkotóelemeként. Egy Európában végzett szociológiai tanulmány kimutatta, hogy a termelési eljárásokra vonatkozó címkézés hiánya megakadályozta a fogyasztókat abban, hogy esetleg áttérjenek az ilyen termékekre.^[84]

Az élelmiszerbiztonságról szóló Fehér Könyvben (Brüsszel, 2000) a Bizottság felismerte az élelmiszerbiztonság és az állatjólét közötti kapcsolatot, illetve nevezetesen a 882/2004/EK rendelet által biztosítja az állat-egészségügyi, állatjóléti és élelmiszerbiztonsági ellenőrzések integrált megközelítését az élelmiszerlánc egészében. Az állatjólét, állat-egészségügy és az élelmiszerbiztonság közötti kapcsolatot már nemzetközileg is elismerték.^[85]

A Bizottság azért is felelős, hogy biztosítsa a közösségi jogszabályok megfelelő végrehajtását és betartását, illetve a Bizottság felügyeleti szerve (Élelmiszerügyi és Állat-egészségügyi Hivatal) fontos szerepet játszik e feladat ellátásban. E poli-

[80] Gottfried Holzer - Ernst Reischauer: Agrarumweltrecht. Springer-Verlag, Wien-New York, 1991, 125. p.

[81] 74/577/EKG tanácsi irányelv

[82] Európai Egyezmény az állatok védelméről a mezőgazdasági állattartás során OJ L. 323, 17/11/1978. p. 0014-0022. Közösségi jogba ültette a Tanács határozata (1978. június 19.) a tenyésztés céljából tartott állatok védelméről szóló európai egyezmény megkötéséről (78/923/EKG), utóbbit módosította a Tanács határozata (1992. december 14.) a tenyésztés céljából tartott állatok védelméről szóló európai egyezményhez csatolt módosító jegyzőkönyv elfogadásáról (92/583/EKG)

[83] Protocol (No 33) on protection and welfare of animals (1997)

[84] „Az állatjólétre vonatkozó fogyasztói aggályok és ezek hatása az élelmiszerekkel kapcsolatos döntésekre”. EU FAIR-CT36-3678. Spencer Henson és Gemmar Harper, Reading Egyetem

[85] Nemzetközi Állatjórányügyi Hivatal (OIE) - 2005-ös szárazföldi állat-egészségügyi kódex - 3.7.1. függelék - Az állatjólét irányadó elvei. Az OIE 2004. évi XVII. számú határozatában létrehozta az Állat-egészségügyi és Állatjóléti Világalapítványt is.

tikák tudományos alapját tanácsadó szervek sorának tevékenysége támasztja alá: az állat-egészségügyi tudományos bizottság, az állat-egészségügyi és állatjóléti tudományos bizottság, a Biotechnológia Etikai Következményeinek Tanácsadó Csoportja (GAIEB), és legújabban az Európai Élelmiszerbiztonsági Hatóság.^[86]

A Közös Agrárpolitika 2003-as félidejű KAP-reform-felülvizsgálat eredményeként született meg az 1257/1999-es EK „vidékfejlesztési” rendelet módosítása (1783/2003 EK rendelet). A korábbi VI. fejezet címe kiegészül az állatok védelmének szabályozásával. A környezet védelmét és az állatok védelmének javítását szolgáló mezőgazdasági módszerekhez nyújtott támogatás hozzájárul a Közösség mezőgazdasági és környezetvédelmi célkitűzéseinek eléréséhez. A 2003-as KAP-reformállomás állatvédelmi szempontú hozadéka, hogy az állatjólét növelése érdekében számosállatonként legfeljebb 500 eurós támogatásban részesülhetnek azok a gazdák, akik legalább öt évre elkötelezik magukat az agrár-környezetvédelmi intézkedésekhez kapcsolódó állatvédelmi intézkedések végrehajtása mellett.^[87]

A KAP reformintézkedései között 2007-től bevezették a közvetlen kifizetések kedvezményezettjei számára a különböző követelményeknek, köztük az állatjóléti követelményeknek való kölcsönös megfeleltetés elvét (ld. alább). Az állatjólét javítása céljából támogatás nyújtható mezőgazdasági üzemekbe történő beruházások vagy mezőgazdasági termékek feldolgozása és forgalmazása után. Ezen túlmenően lehetőség nyílik az agrár-környezetvédelmi intézkedések alapján a tagállamok által garantált jogosultsági feltételként felvenni a vonatkozó állatjóléti jogszabályok tiszteletben tartását. Az agrár-környezetvédelmi szabályozás lehetőséget nyújt az olyan mezőgazdasági termelők támogatására, akik a jó állattenyésztési gyakorlatok alapjait meghaladó állattenyésztési gyakorlatokat alkalmaznak.^[88]

A Bizottság a biogazdálkodás és a bioélelmiszerek európai cselekvési tervében^[89] is kiemelte, amit ezt követően a Tanács^[90] is támogatott, hogy a biogazdálkodás kettős társadalmi szerepet tölt be azáltal, hogy a környezetet védi és az állatokat kíméli, valamint a fogyasztói igényekre reagál. Ebben a cselekvési tervben a Bizottság felvállalta e közjő nyomatékosítását amikor is megfogalmazta, hogy a biogazdálkodás egyik célkitűzése a magas szintű állatjólét védelme.^[91]

A Bizottság az EU állatjólét fontosságáról vallott szemléletét a kereskedelem és a külkapcsolatok területén is népszerűsítette, többek között egy külön, állatjólétről és mezőgazdasági kereskedelemről szóló indítvány^[92] benyújtásával a WTO-nál. A WTO dohai tárgyalásai során az EU a hazai támogatás pillérének belül szándé-

[86] COM(2006) 14 végleges, A Bizottság Munkadokumentuma az állatjólétért és az állatok védelméért 2006 és 2010 között folytatott közösségi cselekvési tervről, A javasolt tevékenységek stratégiai alapja {SEC(2006) 65}, 1.1. pont, 3. p.

[87] Nagy Zsuzsanna: *A második pillér erősödése az Európai Unióban a KAP-reformokat követően*. In: Agrártudományi Közlemények, 2006/20. különszám, 91–92. p.

[88] COM(2006) 14 végleges, 1.3. Az állatjólét központi helye a megreformált közös agrárpolitikában, 6. p.

[89] A Bizottság közleménye a Tanácshoz és az Európai Parlamenthez: A biogazdálkodás és a bioélelmiszerek európai cselekvési terve (COM(2004) 415 végleges).

[90] A Tanács 2004. októberi következtetései a (2004) 415 végleges közleményről.

[91] COM(2006) 14 végleges, 1.2. Az állatok jólléte mint a közösségi politikák alapköve, 4. p.

kozott az állatjóléti érdekekkel foglalkozni. Általános elv, hogy bármely WTO-tag felléphet az állatok védelmére a saját területén belül, de általában véve nem írhatja elő ezeket az állatjóléti szabályokat az exportáló országok vagy a területi illetékességén kívül eső országok számára. Az EU-nak a 2003-as KAP-reform során az 1783/2003/EK rendelettel módosított, a vidékfejlesztésről szóló 1257/99/EK rendelet kifizetéseket is lehetővé tett a magasabb szintű követelményeket teljesítő gazdálkodóknak. Bármilyen ilyen jellegű kifizetést a gazdák részére a WTO nemzetközi kereskedelmi szabályainak megfelelően kell intézni.^[93]

A közelmúltban a Bizottság civil társadalmi párbeszédének részeként, egy különböző állatvédelmi szervezetek által megrendezett szeminárium a „Fenntartható mezőgazdasági termelés és helyes állatjóléti gyakorlat: kereskedelmi lehetőségek a fejlődő országok számára”^[94] kérdését vizsgálta meg. A szeminárium résztvevői a következtetéseikben és ajánlásokban úgy vélték, hogy sok fejlődő országban még mindig a meghatározó állattartási formák a külterjes és fenntartható mezőgazdasági rendszerek, megfelelő állatjóléti követelményekkel.^[95]

Az Unió 2006 októberében, a 2006–2010 közötti időszakra cselekvési tervet fogadott el az állatvédelemről, melyet ötévente felülvizsgálják, valamint összehangolják a 2007–2013 közötti időszak állat- és növényegészségügyi programjaival is. Az unió állatjóléti szabályozása 2007-től a minimum követelmények biztosításának területén kötelező érvénnyel bír a tagállamokban is.

A magyar szabályozás a kötelezően alkalmazandó uniós normákon túli elemeiben is természetesen eurokonform a jogharmonizációnak köszönhetően. A vonatkozó életviszonyokat reguláló hazai jogi rezsim gerincét adó, az állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvény (Ávtv.) hatálya kiterjed, ha speciális jogszabály másként nem rendelkezik a gazdasági haszon céljából tartott, igénybe vett állatokon túl a kutatási-kísérleti célra szolgáló állatokra, a diagnosztikai vizsgálat és az oltóanyag-termelés céljából tartott állatokra, a génbankként kezelt állatokra, a géntechnológiával módosított gerinces állatokra, a pásztorebekre, a vadászatra alkalmazott állatokra, ha jogszabály másképpen nem rendelkezik, a veszélyes állatokra, a háziasított állatok gazdátlan egyedeire (kóborállat), az állatkertekben, a vadaskertekben és a vadasparkokban élő (tenyésző) állatokra, továbbá a vadon élő fajok bármilyen célból fogva tartott egyedeire is.^[96] A törvénynek az állatok kíméletére, az állatkínzás és az állatkárosítás tilalmára, valamint a jó

[92] COM(2002) 626 végleges

[93] COM(2006) 14 végleges, 5.3. Az állatjólét előmozdítása az EU többoldalú és kétoldalú kapcsolatain keresztül, 15. p.

[94] <http://trade-inf.p.cec.eu.int/civilsoc/meetdetails.cfm?meet=11116#parts>

[95] COM(2006) 14 végleges, 5.4. Az állatjólétről való ismeretek bővítése a fejlődő országokban, valamint a kereskedelmi lehetőségek megteremtése, 16. p. A nemzetközi együttműködés részeként a 882/2004/EK rendelet rendelkezik a fejlődő országok képviselőinek részvételéről a közösségi állatjóléti szabályok végrehajtásáért felelős tagállami illetékes hatóságok alkalmazottai számára rendezett képzéseken.

[96] Ávtv. 2. § (1) bek. a) b) d) e) i) pontok, amelyeknek nyilvánvaló agrárjogi vonatkozása van.

gazda gondosságára vonatkozó rendelkezéseit a vadon élő állatokra is alkalmazni kell.^[97] Ugyanakkor az állatvédelem minden biológiai értelemben vett állatot jótékonyan óvó univerzális „személyi hatályának” eszményét^[98] erodálja, hogy az állatkísérletek végzésének alapvető feltételeiről szóló IV. fejezetben foglalt előírásokat *kizárólag a gerinces* állatokon végzett kísérletekre kell alkalmazni.^[99]

Az agrártermeléshez kapcsolódó, e szempont szerint szűkített értelemben vett állatvédelem „védett jogi tárgyai”, a haszonállatok, azaz a gazdasági haszon céljából tartott, igénybe vett állatok is a ’környezet’ fogalmába tartozónak, az élő környezeti médium (élővilág) alkotóelemeinek tekinthetők. Szemléletes analógia a vadon élő élőlények és a haszonállatok alkotta ilyen irányú „jogi sorsközösség” melletti argumentációhoz a természetes és az épített környezet védelmének elismert összeforrottsága.^[100]

Az állattartók környezethasználókként a környezeti elemek védelmét szolgáló környezetvédelmi kötelezettségeket teljesítenek, ezen belül pedig az állatjóléti intézkedések végrehajtása is feladatukként jelentkezik. A hagyományos fajták alapvető életszükségleteit könnyedén kielégíti akár a ridegtartás is (különösen az élettérigényüket), de az intenzív állattartásban a kultúrfajták megnövekedett igényeit lényegesen nehezebb biztosítani még mesterséges környezetben is. Az ezt (is) megkövetelő szabályozás nem csak az előírások betartásának szigorú ellenőrzését és szankcionálását helyezi kilátásba, de a mezőgazdasági termelőknek nyújtott uniós és nemzeti támogatásoknak is előfeltétele az említett követelményeknek való megfelelés. A Nemzeti Vidékfejlesztési Terv egyik fontos, az „Európai Unió környezetvédelmi, állatjóléti és - higiéniai követelményeinek való megfelelés elősegítése” címen megfogalmazott intézkedése kifejezetten a mezőgazdasági haszonállat-tartásban érintett termelők az előírt férőhelyszükséglet megvalósítását követően megjelenő többlet-költségeinek, illetve jövedelem-kieséseinek részbeni kompenzálását, valamint a környezetvédelmi és állatjóléti célú beruházások támogatását teszi lehetővé.

A Tanács 98/58/EK direktívája az állatok védelméről a mezőgazdasági haszonállattartás során, az Ávtv., valamint a 32/1999. (III. 31.) FVM-rendelet, és az ezt módosító 20/2002. (III.14.), és 72/2004. (IV.29.) számú FVM rendeletek, melyek

[97] Ávtv. 2. § (2) bek. első fordulata.

[98] Ld. Az Ávtv. preambulumát: "(...) - annak tudatában, hogy az állatok érezni, szenvedni és örülni képes élőlények, tiszteletben tartásuk, jó közérzetük biztosítása minden ember erkölcsi kötelessége -, elismerve azt a megkülönböztetetten nagy értéket, amelyet az állatvilág egésze és annak egyedei jelentenek az emberiség számára".

[99] Ávtv. 35. § (1) bek. Az EU-ban körülbelül 10 millió állatot használnak fel évente kutatásra és vizsgálatokra.

[100] Az Alkotmány 18. §-a szerint „a Magyar Köztársaság elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez”. Az egészséges környezethez való jog érvényesítésének eszköze a természetes környezet és az épített környezet védelme is. A 70/D. § (1)-(2) bekezdése értelmében „a Magyar Köztársaság területén élőknek joguk van a lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez. Ezt a jogot a Magyar Köztársaság egyebek között az épített és a természetes környezet védelmével valósítja meg”. Ld. 27/1995. (V. 15.) AB határozat 2. pont.

a mezőgazdasági haszonállatok tartásának állatvédelmi szabályairól (is) szólnak, kötelezettségeket határoznak meg az állatok tartására, szállítására és vágására vonatkozóan egyaránt.

Generálklauzulaként szolgáló előírás, hogy az állattartó köteles a római jog Pater Familiasával szemben megkövetelt diligens hozzáállást idéző „jó gazda gondosságával”^[102] eljárni, az állat fájának, fajtájának és élettani szükségleteinek megfelelő életfeltételekről gondoskodni^[103] (ügyelve pl. a faj-specifikus mozgás-szabadság biztosítására is), valamint minden szükségleten fájdalmat vagy kínzást el kell kerülni a tartás, a szállítás és a vágás során.

Egyéb, a témához kevésbé kapcsolódó kérdések mellett az állatok tartásának, tenyésztésének, szaporításának, szállításának, forgalmazásának, levágásának, leölésének, az élelmiszer (a szőlőtermesztésről és a borgazdálkodásról szóló 2004. évi XVIII. törvény hatálya alá tartozó termékek kivételével) és az állati eredetű termék előállításának, tárolásának, szállításának, forgalmazásának, az állati eredetű melléktermék előállításának, feldolgozásának, ártalmatlanításának (a továbbiakban együtt: állati eredetű melléktermék kezelése), gyűjtésének, tárolásának, szállításának, forgalmazásának, felhasználásának, a takarmány előállításának, tárolásának, felhasználásának, szállításának és forgalmazásának állat-egészségügyi és higiéniai feltételeit, valamint az állat egészségének megőrzésére, egészségi állapotának vizsgálatára, az állat gyógyítására vonatkozó követelményeket az állategészségügyről szóló 2005. évi CLXXVI. törvény (Áegtv.) szabályozza.^[104] Az állatok tartása nem veszélyeztetheti az emberek és állatok egészségét, nem károsíthatja a környezetet sem.^[105] E normatív előírások betartásánál – az élelmiszerjogiakhoz hasonlóan – kiemelt jelentősége van az „ütőképes”, mára már legalábbis kétségkívül eurokonform felépítésű ellenőrzési-monitoring rendszernek.^[106]

A haszonállat-tartásra vonatkozó állatjóléti feltételrendszer lényeges elemei találhatók még az állattenyésztésről szóló 1993. évi CXIV. törvényben (Áttv.) is. E törvény az állatok tenyésztését azzal a távlati céllal is szabályozza, hogy azon túl, hogy az állattenyésztésben alkalmazott tenyésztési módszerek feleljenek meg a környezet- és természetvédelmi, állatvédelmi, közegészségügyi, piaci, valamint állategész-

[101] Hanzséros Ferenc: *Animal welfare, etológia és tartástechnológia*. In: AWETH Vol 1. (2005), Gödöllő, 2005, 22-23. p.

[102] Jó gazda gondossága: az az emberi tevékenység, amely arra irányul, hogy az állat számára olyan életkörülményeket biztosítson, amely az annak fájára, fajtájára és nemére, korára jellemző fizikai, élettani, tenyésztési és etológiai sajátosságainak, egészségi állapotának megfelel, tartási, takarmányozási igényeit kielégíti (elhelyezés, táplálás, gyógykezelés, tisztán tartás, nyugalom, gondozás, kiképzés, nevelés, felügyelet), Ávtv., 3. §, 8. pont.

[103] Ávtv., 4. § (1) bek.

[104] Áegtv., 1. §, a) pont

[105] Áegtv., 3. §, (2) bek.

[106] Az e tárgyban kialakított hazai szabályozás alapját adta pl. az Európai Parlament és Tanács 882/2004/EK rendelete (2004. április 29.) takarmány- és élelmiszerjog, valamint az állat-egészségügyi és az állatok kíméleteére vonatkozó szabályok követelményeinek történő megfelelés ellenőrzésének biztosítása céljából végrehajtott hatósági ellenőrzésekről, a Bizottság 98/139/EK határozata (1998. február 4.) a Bizottság szakértői részéről az állategészségügy területén végrehajtott helyszíni ellenőrzésekre vonatkozó szabályok megállapításáról.

ségügyi követelményeknek és az állatok tenyész- és haszonértéküket, megőrizték, illetve növeljék, *genetikai sokféleségük is legalább szinten maradjon.*^[107]

A köznyelvi jelentésének megfelelően tág értelemben vett állatvédelem, az állatok védelmének az említett jogforrások által szabályozott kérdéseken túli része az állatfajok prevenciójaként a hazai, illetve nemzetközi természetvédelmi jog szabályozási tárgyát képezi. Ez utóbbi védelmi rendszer az általános fajvédelmen túl az egyes egyedek „személyes” védelmét is biztosítja élőhelyükön belül (*in situ*) és azon kívül is (*ex situ*) kiterjedt rendszert alkotva, a lehető legjobban lefedve a potenciális károsító faktorokat egészen a veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméig. A szűkebb és tágabb állatvédelmi jogi rezsim közötti cezúrát, de összefüggést is mutatja az a szabály, miszerint az Ávtv. – az állat kíméletére, az állatkínzás és az állatkárosítás tilalmára, valamint a jó gazda gondosságára vonatkozó – rendelkezéseit a vadon élő állatokra is alkalmazni kell.^[109]

Az agrár-környezetvédelmi részterületek fentebb kiemelt elemei is rámutatnak arra a törvényszerűségekre, hogy a mezőgazdasági termelés említett sikerességének mára előfeltételévé vált annak környezetkímélővé alakítása, negatív következményeinek csökkentése, sőt lehetőleg felszámolása és jövőbeli keletkezésének megelőzése is. Csak ezeknek az új tényezőknek (környezeti-, állatvédelmi prioritások) a figyelembevételével „simulhat a megváltozott időkhöz” az agrárium, felismerve, hogy az ökológiai tőkét nem áldozhatja fel a gazdasági tőke előállításánál során a gépesített, illetve gépiessé^[110] tett, anyag- és energiaintenzív termelési módszerek további túlerőltetésével. Ugyanakkor a másik véglet útja sem járható, a környezetterhelő agrártevékenységek tiltása, teljes mellőzése, a csak élők munkát igénybe vevő, maradéktalanul környezetadekvát (ökológiai, biodinamikus stb.) termelési rendszerek kizárólagos alkalmazásával egyidejűleg, mivel a mennyiségi igények biztonságos kielégítése feltételezhetően nem lenne garantálható ezen rendszerek alacsonyabb terméshozama miatt. Az agrár-környezetjogi szabályozás minden említett részterület vonatkozásában az „aurea mediocritas” mentén lesz kénytelen egyensúlyozni, a *szükségtelen mértékű* környezetterhelés elkerülését, illetve a költséghatékonyság szempontjából megvalósíthatónak számító, és emellett az *agrárkörnyezet védelme szemszögéből leghatékonyabb* metódusok ösztönzését, minél nagyobb arányú elterjesztését célozva.

A (kizárólag agrár-környezetjogi szempontok szerint) tárgyalt környezetjogi szakterületek szabályozása több vonatkozásban azért is kevésbé mélyen szántó, mert a *gazdasági ésszerűség* mai meghatározása is még gyakran externáliaként kezeli a környezeti elemek károsodásának, valamint az abból továbbgyűrűző egészségkárosodások költségeit, holott ezek a károk is – késve, de nem múlva – biztosan realizálódnak, elhárításuk pedig költségként megjelenik.

[107] Átvv.), 1. § , b) és c) pontok

[108] Ld. az e tárgyban született nemzetközi egyezményt (Washington, 1973. március 3.)

[109] Ávtv. 2.§ (2) bek. első mondata.

[110] Ron Fricke *Világok arca: Baraka* (szufi nyelven: életesszencia, lélegzet) c. „szótlan” kísérleti dokumentumfilmjének (1992) naposcsibe-válogatást bemutató jelenete szemléletesen mutatja be az emberiséget nélkülöző gépiességet.

IRODALOM

- Anda Angéla: A globális felmelegedés és várható mezőgazdasági következményei, különös tekintettel a növénytermesztésre. In: *Környezetvédelem, regionális versenyképesség, fenntartható fejlődés c. konferencia előadásai*, PTE KTK, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola Évkönyve 2004–2005, IV. kötet
- Auer Tibor – Kutas József – Dr. Mohácsi Éva – Vattai József: A levegőtisztaság-védelem jelenlegi helyzete, teendők az élelmiszeriparban, figyelembe véve a közeli EU-csatlakozást. In: *Magyarország az ezredfordulón, ZÖLD BELÉPŐ, MTA stratégiai kutatások, EU-csatlakozásunk környezeti szempontú vizsgálata*, Budapest,
- http://korny.uni-corvinus.hu/zold_belepo/kiadvanyok.html (Letöltés: 2008. 12. 21.)
- Bándi Gyula: A hulladékgyűjtés jogi szabályozásáról. In: *Magyar Közigazgatás, 1995/5.*
- Bándi Gyula – Erdey Görgy – Horváth Zsuzsanna – Pomázi István: *Az Európai Unió környezetvédelmi szabályozása*. Környezetvédelmi Kiskönyvtár 8. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 2001.
- Barati Sándor – Gyulai Iván – Vadász István: *Gondolatok a Fenntartható Mezőgazdaság Politikájához* [a tanulmányt készítette az Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítvány], kiadta a Magyar Természetvédők Szövetsége, Budapest, 1997.
- Dobos György: *EU vidékfejlesztési politikája. Melioráció, vízgazdálkodás*. FVM Képzési és Szaktanácsadási Intézet, Budapest, 2005.
- Fodor László: *Agrárjog. Fejezetek a mezőgazdasági életviszonyok sajátos szabályozása köréből*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2005.
- Hanzséros Ferenc: Animal welfare, etológia és tartástechnológia. In: *AWETH Vol 1. (2005)*, Gödöllő, 2005.
- Holzer, Gottfried – Reischauer, Ernst: *Agrarumweltrecht*. Springer-Verlag, Wien-New York, 1991.
- Kassas, Mohamed: Globális bioszféra: Megóvás a túlélés érdekében. In: *Élelem hatmilliárd ember számára, A Római Klub Budapesti Konferenciája (1983)*, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1985.
- Kiss, Alexandre – Shelton, Dinah: *Manual of European Environmental Law*. Grotius Publications, Cambridge Univ. Press, 1997.
- Kurucz Mihály: *A víz- és földvédelmi jog vázlata*. Környezetvédelmi szakjogász-képzés jegyzete. Budapest, ELTE Jogi Továbbképző Int., 2000.
- Machiavelli, Niccolò: *A Fejedelem (Il Principe)*. Fordította Juhász Vilmos. Kis Filozófiai Sorozat, Kossuth, Budapest, 1991.
- Morris, Desmond: *Az állati jogok szerződése*. Európa, Budapest, 1995.
- Nagy Zsuzsanna: A második pillér erősödése az Európai Unióban a KAP-reformokat követően. In: *Agrártudományi Közlemények, 2006/20. különszám*
- Sántha Attila: Az agrártermelés fő irányai, agrármodellek kialakulása és környezeti hatásai. In: *II. Országos Agrár-környezetvédelmi Konferencia – „Együtt a fenntartható agrártermelésért”* Földművelésügyi Minisztérium, Budapest, 1993.
- Turner, George – Werner, Klaus: *Agrarrecht: ein Grundriss*. Ulmer, Stuttgart, 1987.
- Turner, George – Böttger, Ulrich – Wölflé, Andreas: *Agrarrecht: ein Grundriss*. DLG-Verlag, Frankfurt am Main, 2006.
- Prugberger Tamás: A mezőgazdaság és a környezet/természetvédelem kapcsolatának jogi rendezése Magyarországon. In: *Magyar Közigazgatás, 1995/2.*

- Regan, Tom: Animal rights, Human Wrongs. In: Environmental Ethics. Spring, 1980.
- Tamás András: *A környezetvédelem jogi alapkérdései*. ELTE Jogi Továbbképző Intézet, Budapest, 1976.
- Zoltán Ödön: *Az állatvédelem jogi rendje*. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2000.
- Zoltán Ödön: Az állatvilág jogi védelme. In: *Magyar Jog*, 1986/2.
- Witzke, Harald von - Noleppa, Steffen: *Methan und Lachgas - Die vergessenen Klimagase, Wie die Landwirtschaft ihren Beitrag zum Klimaschutz leisten kann, Ein Klimaschutzpolitischer Handlungsrahmen*. Endbericht, WWF Deutschland, Frankfurt am Main, 2007.